

1859.—1909.

NAPREDAK

POVIJEST I SADRŽAJ PRVIH PEDESET
NJEGOVIH GODINA.

PRIKAZAO

JOSIP KLOBUČAR

PRAVI ČLAN HRV. PEDAGOŠKO-KNJIŽEVNOGA ZBORA.

U ZAGREBU.

NAKLADA HRV. PEDAGOŠKO-KNJIŽEVNOGA ZBORA.

TISAK C. ALBRECHTA (MARAVIĆ I DEČAK)

1909.

15448

KR. SVEUČILIŠTNA BIBLIOTEKA
u ZAGREBU.

PREDGOVOR.

Rijetko se događa i u većim i naprednijim zemljama, negoli je naša Hrvatska, da jedan list izlazi pedeset godina bez prekidanja. To je pogotovo rijetkost kod stručnih, naročito pedagoških listova. Upravo zato može se naš hrvatski narod i njegovo napredno pučko učiteljstvo s pravom ponositi, što hrvatski pedagoški list „Napredak“ prvoga listopada ove godine završuje prvu svoju pedesetogodišnjicu.

Kroz taj dugi niz godina »Napredak« je pribrao obilno snage, te može prijeći u drugu pedesetogodišnjicu s potpunom spremom i s onim zanosom, koji ga je pratio od njegovih mladenačkih godina i ostao mu vjeran do dana današnjega.

Taj nistinu rijetki događaj trebalo je proslaviti zgodnim načinom. Upravni odbor „Hrv. pedagoško-književnoga zbora“ zakanio se, da to učini izdanjem ove knjige, u kojoj je prikazana povijest lista kao i savkoliki sadržaj njegov od prvih pedeset godina izuzevši dopise i vijesti. U ovoj se dakle knjizi kao u ogledalu vidi duševni rad i intelektualni napredak našega pučkog učiteljstva, pa uopće razvitak našega školstva kroz ovo pò stoljeća.

Očevidna je korist ovakva spisa. Njim će se svakomu pred oči staviti, što je hrvatsko učiteljstvo kroz pedeset godina mislilo, čutjelo i čim se zanosilo, pa kako je svojoj duši oduška davalo, i s kojom je voljom i odlučnošću pregnulo, da unaprijedi prosvjetne interese uopće narodnje, a napose svoga staleža. Od praktične koristi može biti ovaj spis onima, koji će obrađivati izvjesne pedagoške teme, jer će im se podati prilika, da

potraže u „Napretku“ jednake ili slične rasprave, pa da se osvrnu na nazore onih, koji su već o tom pisali. — Opazit će se i to, kojima se pitanjima i disciplinama posvećivala veća, a kojima manja pažnja, pa se prema tomu može eventualno i daljni rad u obrađivanju pedagoških tema udesiti.

Grada, t. j. natpisi članaka, razvrstani su u sadržaju prvih pedeset godina „Napretka“ sustavno prema običnoj razdiobi u nauci pedagoškoj. Razvrstanje to bijaše zaista koliko znamenit, toliko težak posao već i radi toga, što članci nijesu uvijek jedinstvenoga sadržaja. Stoga je bilo potrebno, da se uvede rubrika: „Pedagoški članci neodređenoga sadržaja“. Osim toga otvorena je i rubrika: »Prigodni članci« kao i rubrika: »Članci različenoga sadržaja«. Uz najveću pažnju mogla se pri razvrstavanju grada potkrasti koja pogriješka. Nadamo se, da će oni, kojima je poznata teškoća takva posla, o njoj blago suditi, te je oprostiti.

U pojedinim odjelima sadržaja vrsta se grada kronološki. Počinje se u svakom odjelu s prvim i nastavlja daljnim tečajevima. Takav se red držao i kod bilježenja strana.

Osim natpisa članaka štampanih u »Napretku« priopćeni su u sadržaju i natpisi članaka iz listova, koji su izlazili kao prilog „Napretku“, a to su „Književna Smotra“, „Risarski list“ i »Hrvatski učiteljski dom«.

Valja napokon istaknuti, da rimske brojke u indeksu, osim onih, kojima su se bilježili mjeseci, znače tečajeve ili godišta lista, a arapske brojke do njih znače strane, na kojima se dotični članci nalaze.

J. K.

Povijest prvih pedeset godina „Napretka“.

I.

Poput novorođenčeta u povojima drijemalo je pučko učiteljstvo, a uza nj dakako i pučka škola, u našoj domovini u predožujsko doba.

Vrlo malo bijaše u zemlji škola, a u njima su radili ponajviše učitelji, koji za svoje zvanje nijesu imali pravoga smisla, jer su bili bez potrebne spremne i prave volje.

Kad bi koji inteligentniji mladić dospio slučajno u redove »školnika«, brzo bi se predomislio, te potražio bolje mjesto za se kod kakve oblasti ili vlasteostva. I tako su u službi pučke škole ostali ponajviše isluženi podčasnici, ili ljudi, koji su se odbili od svoga zanata, a bilo je i naturalistički izvježbanih i čitanju ponešto vještih seljaka.

Uzmu li se na um tadašnje općene prilike u narodu, gotovo da se takvim pojavama ne smijemo ni čuditi. Feudalizam, koji je potrajao u potpunoj snazi svojoj sve do g. 1848., apsorbirao je sve produktivne fizičke, moralne i materijalne sile našega naroda. Kako je bio bez ikakva idealnoga poleta i slobodne akcije, utukao je u zametku svaku klicu duševnoga pregnuća. Tako se o narodnu nesvijest razbila svaka mogućnost kulturnoga razvitka.

Naskoro zatim nadošla je burna godina 1848., koja je sve, što je za oružje sposobno bilo, pozvala u bojne redove.

Dokle su oko domaćoga ognjišta kukali starci, nemoćnici, žene i slabašna dječica, dotle su ruse glave svoje gubili najbolji sinovi i junaci na poljanama Italije i Ugarske. Kad pak ratoborne sile zaigraju svoje krvavo kolo, onda se prosvjetkinje vile povuku u svoja skrovišta, te zanijeme.

Kakvo dakle čudo, ako u to doba unatoč naredbi »systema scholarum elementarium«, koja je bila izdana g. 1845., nalazimo

posvuda mrtvu tišinu u našem pučkom školstvu. Zaludu tražiš, da bi i samo jedan tračak, koji će zamrlomu učitelju otopiti žile, da se na život prene i otpočne samosvojan rad.

Iza kobne g. 1848. nastupi naskoro razdoblje, u nas općeno poznato pod imenom apsolutizma, što ga je uz kruti centralizam uveo u našoj monarkiji ministar Bach. Apsolutizam je potrajao sve do g. 1860., kad je uz druge narode i našem narodu listopadskom diplomom povraćen ustavni život.

Za apsolutizma, premda je imao germanizatorsku tendenciju, stalo se naše školstvo ponešto buditi. Nastojanjem prosvjećenih svećenika i svijesnih kotarskih predstojnika gradile su se pomalo pučke škole, a narod se stao upućivati, da djecu marljivo šalje u školu.

U prvom tečaju „Napretka“ čitamo, da je u četiri dijeceze Hrvatske i Slavonije od god. 1857. do izmaka god. 1859. priraslo 25 sustavno utemeljenih škola s 2065 djece. U svem je pak bilo god. 1858. u te četiri dijeceze 298 javnih, pučkih škola s 27.729 školskih polaznika. S podizanjem škola rastao je naravno i broj pučkoga učiteljstva. Tako čitamo u istom broju „Napretka“, da je god. 1858. bilo u te četiri dijeceze 399 učitelja, 19 podučitelja, 42 učiteljice i 8 podučiteljica bez privatnih zavoda. U istoj godini bijahu nadalje u 94 parokije 52 srpske pučke škole s 2485 svakidašnjih polaznika. Učitelja su bila 52 i podučitelja 3. U svem dakle bilo je u domovini našoj (provincijalnom dijelu) prije pedeset godina 350 pučkih škola s 30.214 školskih polaznika i s 523 učiteljska lica ne računajući privatne zavode.

Uz kvantitativno napredovanje naše je učiteljstvo stalo napredovati i kvalitativno. Već samo dijeljenje učiteljskih lica na prave učitelje i podučitelje nuka nas na misao, da se spremanju nastavnoga osoblja posvećivala veća pažnja. I uistinu za primanje mladića u učiteljsku školu tražilo se u pravilu predznanje, što ga podaje donja gimnazija ili realka. Ako se koji slušatelj s nešto manje spremne pustio u učiteljsku školu, pazilo se ipak na to, da svaki takav kandidat posebnim ispitom dokaže, da ima potrebno predznanje. Znalo je međutim biti nerijetko i takvih učiteljskih pripravnika, koji su svršili po više razreda gornje realke ili gimnazije.

Ali i pokraj takva ma i naprednijega obrazovanja, naše je pučko učiteljstvo živjelo bez ikakva znaka staleške uzajamnosti. Svaki je živio za se, i jedva da bi se u izvanrednim prigodama,

kod svečanosti ili na vašarima njih više na okupu našlo. Ali na takvu sastanku ne bijaše ozbiljna govora o kakvu zajedništvu. O učiteljstvu kao staležu slabo su i sami učitelji govorili, a još manje su o njima kao staležu drugi računali vodili. Po gradovima gubili su se učitelji u građanskim krugovima, a po selima ponajviše su se priključili svećenstvu kao podređeni mu organi. Učitelji osjećahu, da su gotovo svagdje zapostavljeni, potišteni i zanemareni, pa da im s nadničarskom zaslužbicom, što su je primali, valja kukati. Kraj svega toga nijesu se usudili ni pomisliti, da se prikupe i kao svijesni ljudi organizuju, pa da se narodu prikažu kao stalež s određenim ciljevima i vlastitim idealima.

U kruto doba apsolutizma spominjala su se imena nekih naprednih učitelja. U čitankama za srednje škole nalazila su se n. pr. štiva od Mijata Stojanovića. Ime Ivana Filipovića došlo je na glas, te postalo popularno, kad je spjevao pjesmu domoljubnim duhom zadahnutu, te dospio radi nje u tamnicu. Uz njih dopirao na časove glas i o Franji Klaiću, Antunu Truhelki i Vjenceslavu Mařiku, koji su sloveli kao vrsni učitelji. Ali ti su napredni nastavnici jedan od drugoga odijeljeno radili, te se gotovo ni poznali nijesu. Tako se za opći interes pučkoga školstva i za probitke učiteljstva zajedničkim silama još uvijek nije ništa uradilo, ni uraditi moglo. U učiteljstvu stala se ovdje ondje javljati težnja za obrazovanošću i staleškim napretkom.

Toga radi dobro su mu došli kotarski učiteljski sastanci, premda su se održavali na godinu samo po jedamput. Te su konferencije počevši od g. 1857. priređivali učitelji zajedno sa svećenstvom dotičnih crkvenih kotara još prije, nego što su naredbom duhovnih stolova u život privedeni bili. Tako čitamo u „Napretku“ od godine 1859. dopis iz Valpovštine, koji uz drugo i ovo sadržaje: „Prvi (sastanak) obdržavaše se u Valpovu u veljači g. 1857., dakle onda, kada nas još te niti zakon, niti preporuka na napredak silila nije“.

U službenim kotarskim sastancima pod rukovanjem podarcidakona ili kotarskih škola nadzrnatelja rješavali su učitelji pismeno pitanja, što su ih zadavali duhovni stolovi. Osim toga držana su s učenicima praktična predavanja. Referenti u tim sastancima bijahu učitelji.

Kakogod su tim konferencijama opravdano prigovarali napredni učitelji, ipak valja priznati, da su u nedostajanju boljih uređaba, poticali učitelje na to, da čitaju i da se spremaju za obuku,

i tako na njih djelovali, da su u teorijskoj i praktičnoj svojoj obrazovanosti prema prilikama onoga vremena napredovali. No najveća i najglavnija korist, koju su ti sastanci donijeli pučkom učiteljstvu, bijaše svakako u tom, što se ono imalo prilike da sastaje i upoznaje, pa da se takvom zgodom dogovori, što bi valjalo i kako preduzeti, da se dođe do nekoga odlučnog pokreta u učiteljstvu.

Materijalni položaj pučkih učitelja bivaše iz godine u godinu nesnosniji. Mnoge peticije učiteljstva, što su se slale iz rečenih kotarskih sastanaka duhovnim kao nadležnim u školskoj upravi oblastima, kao i predstavke duhovnih oblasti na namjesničko vijeće u Zagrebu, ostale su u potpunom smislu glas onoga, što vapije u pustinji. Teška nevolja učiteljstva bila je u tom, što ono nije imalo nikakva glasila, koje bi na javu iznosilo njegove jade i zagovaralo njegove interese. Nešto naprednih učitelja, koji su htjeli da budnim okom prate razvitak nauke pedagoške i školstva, moralo je držati tuđe listove za svoju orijentaciju, jer ono malo, što se o našem školstvu pisalo, nalazilo se ponajviše i u nekim drugim njemačkim pedagoškim časopisima, iz kojih je poslije i „Napredak“ neke podatke donosio. Dokle nema prorahljene i pripravljene njive, dotle je uzaludan i najbolji sijač i najplodnije sjeme. Tako su i u nas prilike školstva i učiteljstva pomalo dozrele, te se pristupiti moglo odlučnoj akciji, da se osnuje domaći školski list, kao dušovna njiva, na kojoj će prokušani sijači — uzgajatelji i učitelji — sijati blagosovno sjeme prosvjetnoga napretka.

Na taj znameniti posao zakanio se odlični zbor gornjogradske dječjačke škole u Zagrebu, za onda zvane „uzorne škole“, i to Ferdo Mlinarić, Ferdo Vuksanović, Vjenceslav Mařík i vjerončitelj Stjepan Novotny.

I zbilja im pođe za rukom, te su srećnoga dana, 1. listopada g. 1859., na radost naprednoga učiteljstva u svijet odaslali prvi broj lista „za učitelje, odgojitelje i sve prijatelje mladeži“. To bijaše onda prvi i jedini pedagoško-didaktični list u našoj domovini. Ljepšega imena nijesu mu doista osnivači njegovi mogli dati, nego što su mu ga dali napisavši mu na čelo dično ime „Napredak“.

Tvrda je istina, da je „Napredak“ bio u početku, i da je sve do danas ostao vjeran svomu imenu, jer je vazda oko sebe prikupljao napredno hrvatsko učiteljstvo. „Napredak“ je unapređivao sve duševne i tvarne probitke pučkoga učiteljstva

kao i sve kulturne tekovine naroda. On je bio i svjedok i di-
onik mnogih znamenitih zasluga, što su izvoštene ustrajnim
trudom i marom u naprednom duhu na polju uzgajanja i obra-
zovanja u miloj nam domovini Hrvatskoj.

Prvim „Napretkovim“ urednikom bijaše svećenik i vjero-
učitelj Stjepan Novotny. Srce Stjepana Novotnoga bijaše sama do-
brota; u njega bijaše osim toga bistar um i čelik značaj. Za vrijeme
svoga uređivanja nastojao je sve učitelje što više zbližiti i upo-
znati u „Napretku“. Prema starijim i sebi ravnim bijaše vrlo ob-
ziran, spram nas mlađih pak pun ljubavi i susretljivosti. Listom
provijavao je duh savremenoga napretka i slobodoumnosti.

Program, s kojim je prvi broj Napretka izišao, i koji su
uglavili osnivači i izdavači njegovi jezgrovit je, te u njemu imade
lijepu pouku i za današnje doba. U glavnom se u njemu ističe,
kako treba da se učitelj kao uzgajatelj narodne mladeži služi
s tri alem-kamena, a to su: „istina, krepost i posestrima nje-
zina ljubav“. Pozivlje sve vrijedne učitelje u domovini, da
mu pomognu „vrlo zgradu sagraditi“. Dovikuje učiteljima, da po-
kažu svijetu svoje spremno srce, koje se znade za svoju stvar
žrtvovati i da se svojski zauzmu, da uspije novo poduzeće.

Spočetka je „Napredak“ izlazio svakoga 1. i 15. u mjesecu
na čitavom arku. Godišnja mu je pretplata bila 2 for. 50 novč.
za domaće, a poštom 3 for.

„Napredak“ je počevši od 9. broja g. 1861. donosio kao
prilog crtice iz domaće naše povijesti, koje je napisao Ivan
Tkalčić, te je opsezala 12 štampanih araka.

Možda je bilo lakše „Napredak“ k životu privesti, nego li
ga na životu u ono doba održati. Ali gdje se bratske sile slože,
i olovo plivat može. Da se „Napredak“ uzdigao i naprijed kre-
nuo, treba u nemalu zaslugu pripisati tomu, što su osnivačima
savjetom i suradnjom u pomoć pritekli prokušani na pedago-
škome polju radnici i već onda u narodu poznati pisci učitelji.

Svježi lahorac, što ga raspirio „Napredak“, odgatio je dotle
potištene duše širih krugova učiteljstva, probudio ih na nepoznato
dotle natjecanje, te su mnogi učitelji, koji su prije toga šutjeli,
stali sada prvijence svoga uma prinositi u zajedničku košnicu
— u „Napredak“. Ali ni uz taj interes za „Napredak“ nije se
uredništvo moglo pohvaliti onako, kako ga je zanosila želja. Svaki
čas su se pojavili mauji ili veći grebeni, kojima se valjalo umno
ukloniti. Materijalne neprilike se pomaljahu. I sadržaj je „Na-
pretka“ ponajviše razdrobljen i pisan s uskoga pogleda. Čitači

su tražili u svim granama školske nastave brze upute za praktičan rad. Učitelji, koliko su dospievali pisati u „Napredak“, raspravljali su s najveće česti o predmetima, što su ih vlastitim iskustvom pronašli valjanima, te su ih preporučivali drugima. Stoga se osuivaše rad njihov pretežno na empiriji. I samo se sobom kaže, da onda list nije mogao imati uređena ni stalna sustava. Gradivo bijaše eklektične prirode, jer se s jedne strane tražilo, a s druge davao, što je najpodesnije bilo iz pojedinih područja stručnoga znanja i umijeća. Makar da je neki zadušljivi dah prijetio našem mladomu „Napretku“, uredništvo njegovo nije očajavalo, već se samo potužilo u VI. tečaju ovako: „Usprkos slaboj književnoj pripomoći, usprkos malobrojnim pretplatnicima, usprkos nehajstvu mnogih učitelja itd. — odvažismo se — što Bog dađe — na daljni posao.“

Za izdavanje lista potrebna su bez sumnje ova dva jaka preduvjeta: materijalna i moralna potpora. Iz općene duševne staleške klonulosti probujala je nastojanjem „Napretka“ mnoga klica, koja je mogla donijeti i zdrav plod, ali to nije bilo dovoljno, niti je pomoglo, da sva vojska razumije novi poziv vremena, pa da odlučno i složno naprijed krene.

Općine, od kojih bi morala bila doći materijalna pomoć „Napretku“, niti su bile primorane, niti su od dobre volje štogod prinosile za školske knjižnice, pa tako je s te strane „Napredak“ ostao kratkih rukava. Od učiteljstva se nije moglo zahtijevati, da materijalno izdržaje svoj list, jer su plaćice bile vrlo kukavne; iznosile su 300 ili najviše 400 forinti bez ikakvih doplataka. Učiteljstvo nije prestajalo uzdisati u svojim službenim kotarskim sastancima za poboljšicom materijalnoga stanja, s kojim je usko skopčan i njegov intelektualni napredak. No kad je vidjelo, da mu izgledajući milost iz tuđe ruke gotovo izbije liše oči, počne se samo za se brinuti i dogovarati, kako da zadržamči svoju egzistenciju, naročito budućnost svoje porodice. „Napredak“ je stao u tom smjeru donositi članke i dopise. U 18. broju od god. 1865. donio je vijest, koja je probudila opću pažnju. Izvjestan krug naprednih zagrebačkih učitelja zabrinat za dobro učiteljstva, podnio je molbu namjesničkomu vijeću, neka bi mu dopustilo; da može na 10. listopada g. 1865. pozvati učitelje pučkih i glavnih škola u trojednoj kraljevini na dogovor, kako bi se osnovalo posebno društvo, komu bi svrha bila podupiranje učiteljske siročadi. Ta vijest elektrizovala je učiteljstvo i napunila najboljim nadama. Samo uredništvo „Na-

pretka“ pod rijetkim i ugodnim dojmom dalo je oduška svomu i općem oduševljenju tim, što je u 20. broju god. 1865. na 12 strana modrim slovima a s crvenim obrubima odštampalo sve vijesti, što su se odnosile na „prvu veliku skupštinu pučkih učitelja u Zagrebu“.

Svoj zanos povodom te skupštine izjavilo je uredništvo „Napretka“ ovim historijskim riječima: „Otkad se u našoj domovini školstvo uopće ustrojilo, raširilo i onako napredovati počelo, kako nam se u najnovije doba pomalja; otkad postoji Zagreb — to sjedište znanja i umijenja u našoj trojednici i stjecište rodoljubivih muževa, snivajućih o intelektualnom i materijalnom boljku svoje otadžbine; nije ljepših dana za pučko učiteljstvo, niti krasnijega prizora za pedagogičku povijest našega školstva bilo, nego prva velika skupština pučkih učitelja u Zagrebu obdržavana dneva 10. i 11. listopada o. g.“

U posebnim razgovorima i dogovorima zbivšim se tom prigodom, ponajpače pak u uznositim riječima, kojima je predsjednik te skupštine Ivan Filipović pozdravio učesnike skupštine i rukovodio skupštinu, mogao je svatko opaziti prve zrake slobodnije misli, slobodnijega kretanja i samostalnoga učiteljskog rada. „Učiteljskom zadrugom“, za koju su na ovoj, kako „Napredak“ prema ondašnjim prilikama pravo veli velikoj učiteljskoj skupštini uglavljena pravila, svaki je učitelj osjećao, da je srećno prevaljen Rubikon. Od toga časa otvorio se put novomu i bujnijem životu pučkih učitelja, za koji je „Napredak“ vazda brižno donosio zdrave i životne sokove.

Dolaskom Močevim iz Praga godine 1861., Filipovićevim iz iz Požege g. 1854. i Fabkovićevim iz Karlova g. 1865. sastavio se u Zagrebu stožer pobornika za učiteljska prava. „Napredak“ je bio njihova zastava, koju su visoko digli i pred učiteljstvom nosili dovikujući mu: „In hoc signo vinces!“ S „Napretkom“ je od onoga vremena hrv. učiteljstvo uistinu koračilo k napretku u znanju i umijeću, te se približavalo željenoj meti duševne nezavisnosti i slobode.

II.

Prvi broj „Napretka“ od godine 1866. na prvoj strani pod natpisom „P. n. čitateljem „Napretka“ donio je neugodnu vijest. Već od dulje vremena poboljšavao je naime njegov vršni urednik Stjepan Novotny od plućne bolesti. Sudruzi njegovi i prijatelji savjetovali su ga, da se ostavi napornoga rada u školi, pa da

ode nekamo na župu. Čim se desila zgodna, zakanio se Novotny za to, te ostavio mili mu grad Zagreb, i zamijenio ga svježim, tihim i mirnim selom.

Tim povodom napisa Stjepan Novotny u „Napretku“ za oproštaj ove riječi: „Narušeno moje od nekoliko mjeseci zdravlje silno me nuka, da se ugnem, što više moguće, naporu duševnomu i tjelesnomu, ne bi li si odmorom, mirom i shodnim liekom sile tjelesne u toliko ojačao, da upravo posve nesmalakšem. To je neodoljiv razlog, s kojega moradoh odustati od svoje mile radnje na školskom polju, poimence od uređivanja „Napretka“, toga glasila školskoga u trojednoj kraljevini“ Još se u teškoj svojoj nevolji odstupajući urednik sokoli i tješi, pa završuje svoju poruku učiteljstvu ovako: „Dade li Gospod slugi svojem zdravljića opeta, e onda ću s novice latit se pera, te pomagati i „Napretku“ na polju školstva i književnosti radnjom svojom“.

Stjepan Novotny, koji je uredio punih šest tečajeva „Napretka“, te mu bio roditelj i brižan odgajatelj počevši od njegova rođenja g. 1859. do g. 1866. imao je uz druge vrline i tu zaslugu, da je znao osobito mlađe učitelje za stvar predobiti i za „Napredak“ zanijeti. Ako i bijaše svećenik, on je napredne ideje učiteljstva tolerirao, savremeno shvaćao i pravično ih u listu ocijeniti znao. Novotnomu se nažalost nije ispunila želja, da narodnoj prosvjeti još koju privrijedi svojim okretnim perom. U „Napretku“ ne bijaše od njega više ni slova, već samo zahvalne mu i dužne uspomene. Postavši župnikom u Feričancima izdabnu tamo već na 14. lipnja 1867. plemenitu i dobru svoju dušu. Slava mu!

Odstupom Novotnoga od uredništva završilo se prvo razdoblje „Napretka“. Šest godina, što je izlazio „Napredak“, nije s obzirom na vrijeme mnogo, ali je s obzirom na tadašnje prilike značajno. Pokretačima „Napretka“ pripada zasluga, da su led, što je poradi mlahavosti i nesvijesti tištao cijelo učiteljstvo, u pravo vrijeme probili. Narod, a osobito njegovi odlučujući činici, stali su se odsad više školskim pitanjima baviti. U redove svijesnih radnika „Napretkovih“ pristupalo je sve više učitelja, a uz njih i neki profesori i književnici. Tako se dizala uz moralnu vrijednost lista i staleška samosvijest, jer je „Napredak“ polagao zdrave temelje slobodnomu druženju i davao poleta za napredne ideje.

Sa sedmim tečajem „Napretka“, 1. siječnja 1866. prešlo je uredništvo u ruke Skendera Fabkovića. Novi urednik

potekao je iz krila pučkoga učiteljstva. I on je bio jedan od onih, koji su svoje stručno obrazovanje crpili na bistrim vrelima slobodnih misli i naprednoga duha u Zlatnom Pragu. Bogato iskustvo, a onda vještina, kojom je umio svoje znanje u sklad dovesti s praktičnim ciljevima, lijepim je i trajnim plodom urodilo u više tečajeva našoga „Napretka“. Novi suradnici se javljaju. Pedagogiju i pomoćne joj nauke, kao psihologiju i somatologiju, počeo je „Napredak“ sada sustavnije obrađivati. Metodčki članci se također sve više javljaju. Raspravlja se i o gospodarskim strukama, naročito o voćarstvu, vrtlarstvu, svilarstvu i pčelarstvu, dakle o onim granama gospodarstva, koje pučki učitelj može da njeguje u školi i izvan nje na korist svomu narodu. Sam urednik kao vrstan poznavalac hrvatskoga jezika u tačine njegove, priskakuje svojim lijepim tumačenjem onima, kojima treba u gramatici i pravopisu savjeta i pouke.

Kolikogod se urednik trudio i mučio, da listu dađe sustavan pravac, ipak se opaža, da mu to nekako pravo nije pošlo za rukom. Ne ćemo da pravimo refleksije, već ćemo svratiti pažnju na ono, što je on sam o tom napisao. U posljednjem broju „Napretka“ od g. 1867. jadicuje ovako: „S nehajstva u podupiranju duševnih plodova nemilo se i kruto već davna osuđivahu ljudi uopće, naročito pak oni, koji se hvastaju svakom zgodom, svakom prilikom tim, da su probuđitelji, osvjestitelji, učitelji puka. Dao Bog, te se već jednom trgnemo iz duboka sna; dao Bog, da bi barem prekrasno i umno sastavljeni dušoslovni članci hraneći neumorno „Napredak“, mnogoga probudili itd.“

Koliko se urednik „Napretka“ tuži na nepovoljne prilike, toliko se srećnijim čuti, što može oduška dati osjećajima, koje goji prama brižnim i vjernim svojim pomagačima.

Čini se, da su „Napretku“ g. 1868. ponešto ponarasila krila. Uredništvo se hvali, da se list lijepo čita i u granici, to jest u vojničkom dijelu Hrvatske i Slavonije, jer ga i tamo mnoge sa-tnije i općine pretplaćuju za svoje područne škole. Urednik pače piše na jednome mjestu „Napretka“ ovako: „Ne želimo ipak nevjere „Napretku“, koji se ošinuo, hvala štov. pretplatnikom, do snage, kojom se prije nikada ne mogaše dičiti.“ Prema tomu moglo bi se suditi, da je bilanca „Napretka“ te godine dobro stajala stim više, što je uz „Napredak“ kao prilog izlazilo „Rukovodstvo za jezično-sastavoslovnu obuku“, koje je sastavio bio Ante Truhelka. Vjerojatnije je međutim, da je „Napredak“ te godine imao samo lijep broj predbrojnika, a nipošto pretplat-

nika, jer se u godini 1869 već u prvom broju uredništvo tuži, da je dođuše predalo sedam štampanih araka „Rukovodstva“, ali da radi zaostale uplate, koja iznosi 847 forinti i 50 novč., mora da zapne „Rukovodstvo“. Još neugodnije završi prva desetogodišnjica „Napretkova“, jer uredništvo jadikuje radi velikoga duga od preko 1.500 forinti. Ipak je dospio izaći i osmi arak „Rukovodstva“, ali onda je najednom stvar zapela s nestašice materijalne potpore, te se nesamo s posebnim izdavanjem „Rukovodstva“ uz „Napredak“ prestalo, već je i sam „Napredak“ dospio u takvu nepriliku, da se bilo bojati za njegovu egzistenciju. Svemu tomu bijaše jamačno kriv optimizam i površna kalkulacija. Skender Fabković bijaše odveć jake žilavosti i patriotizma, odveć snažnoga pregaranja i sklonosti prema učiteljstvu, da i u snu pomisli na kakve skrajnje mjere. I zato čujmo, kako završuje deseti tečaj „Napretka“: „List naš“, tako zbori urednik, „ravna čisto i vruće hrvatsko rodoljublje, ravna ga čista, postojana i neuskolebiva značajnost u svem, što je dobro, nabožno, istinito i pravedno; a kada krenemo drugom, prokuni nas na sva usta svaki, bio gdje mu drago! I bog s Vami mila braćo, dok se što prije ugledamo prvim brojem jedanaeste godine života „Napretkova“. — Dok se drugdje desetogodišnjice slave makar kakvim vidljivim slavljem, prelazi „Napredak“ u drugo desetogodište nesamo bez svakoga eklata, već s prigušenom bojazni za svoju budućnost.

I uistinu prvi broj XI. tečaja „Napretka“ nije izašao prije 1. ožujka g. 1870., ali je njegov vlasnik i urednik Š. Fabković prinukan tim, što su protivnici o njemu raznosili krive vijesti, naročito da će propasti, izdao „Priskok“ „Napretku“, u kojem javlja, da „Napredak“, ne će propasti, nego da će pače naskoro uskrisnuti te započeti nov život.

No neprilike, s kojima se „Napredak“ borio, bijahu gospodarstvene ili upravne prirode, te na sadržinu njegovu nijesu one djelovale. Kolo radnika, što se oko „Napretka“ ubvatilo, svojom domoljubnom ambicijom, otpornom snagom i naprednom težnjom iznosilo je podjednako na vidik nova pitanja, pa i takva, što ih je učiteljstvo naprednih zemalja na dnevni red stavljalo. Svojski se u „Napretku“ nastojalo, da se za takva pitanja kod nas tlo pripravi, te za njih učiteljstvo zainteresuje.

Bila je već riječ o tom, da je prva velika skupština, kako je „Napredak“ prozva, na kojoj se g. 1866. osnovala „Učiteljska Zadruga“, kojoj bijaše „Napredak“ organom, probudila u

svem učiteljstvu uzbuđenje. Što s pripremama za tu skupštinu, što povodom omanjih sastanaka, o kojima su priopćivani izvještaji u „Napretku“ već od godine 1865. ovamo, među kojima spominjemo naročito one, gdje su učitelji radili na „Školskom ustavu“, t. j. osnovi, na temelju koje bi trebalo da se školski zakon stvori, ušao je u naše pučko učiteljstvo novi duh. Kad se osim toga u liberalnom smjeru stalo školstvo reformirati u Austriji i Ugarskoj, a „Napredak“ to brižno bilježio, onda je u hrvatskom pučkom učiteljstvu mah preotela misao, da i kod nas valja školstvo postaviti na nove temelje.

Dotle u uskim krugovima pohranjivana težnja i misao tek pojedinaca probukti elementarnom snagom u svem učiteljstvu, da se pučka škola odijeli od crkvene uprave. Kako je to pitanje emancipacije škole od crkve jednom na dnevni red došlo, „Napredak“ ga nije više s vida pustio. Dugi niz rasprava i cijelo čislo članaka punilo je strane „Napretka“, a u njima se isticala želja, da se to pitanje srećno kraju privede na opću korist narodnoga odgajanja i obrazovanja, kao i u prilog moralnomu i materijalnom napretku učiteljstva.

Razumije se, da su se javljali i suprotni tomu nazori, te se vodila odlučna borba između zastupnika škole i crkve, ali na čast „Napretku“ treba priznati, da se on u tom držao skroz miroljubivo i taktično. Ne idemo podnipošto za tim, da precijenimo rad „Napretka“, ali svakako smijemo reći, da upravo njemu pripada velik dio zasluga za to, što se ovo tako znamenito nesamo kulturno, već i političko i socijalno pitanje riješilo bez opasnoga prijeloma između glavna dva narodna i prosvjetna činioca, naimo između crkve i škole, dotično između svećenstva i učiteljstva. Najjači, ali i posve temeljiti argumenti „Napretkovi“ bijahu, da se emancipacijom podnipošto ne ide za bezvjerstvom ili rušenjem crkvenoga auktoriteta, već za tim, da se škola slobodno razvija, da dobije svoj stručni nadzor i upravu, pa da se učiteljstvu dadu uvjeti snošljivijega moralnoga i materijalnog polčzaja.

Učiteljstvo se međutim kraj službenih crkveno-kotarskih sastanaka dragovoljno sabiralo po općinama i kotarima u posebne svoje neslužbene sastanke. Činilo se to u jednu ruku za to, da se nastojanju odličnih pobornika u centru, naimo u Zagrebu, poda što više moralne snage, u drugu ruku, da se što više pridonese građe za onu veličanstvenu zgradu, u kojoj treba da se sabere sve učiteljstvo, pa da svi kao jedan vojuju za narodne

i staleške svetinje. Bez dobro zamišljene i provedene staleške organizacije ostali bi jalovi mnogi trudovi, rasplinule bi se lijepe zamisli i gotovi uspjesi marnih zatočnika prosvjetnih i učiteljskih interesa. U „Napredak“ dolaze s različitih strana domovine dopisi o dobrovoljno održanim učiteljskim skupštinama. Korijenje, ako i mlade organizacije, sve se više razvremuje i jača. Ljubav za stvar, sloga među braćom i staleški zanos: sve su to bili Božji darovi, pa blage i tople zrake, da dozri jedna velika ideja. „Napredak“ je podavao toj ideji obilno hrane donoseći potanke izvještaje o skupštinama, što su u ono doba u velikim dimenzijama održane u drugim naprednim zemljama. Tako doznajemo iz „Napretka“, da su učitelji u Njemačkoj održavali opće skupštine tamo od god. 1852. I u zemljama naše monarhije držalo je učiteljstvo velike skupštine u šezdesetim godinama, koje su polazili naši učitelji. Sve to ponukalo je prvake našega učiteljstva, da se pobrinu za to, e bi se sazvalo svekoliko hrvatsko učiteljstvo na sličnu opću skupštinu. I evo opet tko bliži i tko stvari preči od „Napretka“, koji je 1. siječnja 1871. donio vijest, da su neki zagrebački učitelji zamolili visoku vladu, neka bi im dopustila, da sazovu „hrvatske i slavonske“ učitelje o glavnim ili jesenskim praznicima na opću skupštinu. Dne 1. ožujka 1871. donio je „Napredak“ povodom spomenute zamolbe rješenje kr. zem. vlade, koja dopušta održavanje prve opće hrvatske učiteljske skupštine.

Javljujući to saopćuje „Napredak“ čitačima, da će redovito svakomu broju „Napretka“ „kanoti vjernomu organu čistih i naprednih ideja hrvatskoga učiteljstva dodavati Vjesnik I. obće hrvatske učiteljske skupštine“. U tom „Vjesniku“, kojega se pojedini brojevi nijesu rasprodavali, zrcalilo se djelovanje centralnoga odbora I. hrvatske opće učiteljske skupštine. Još danas razdraganih čuvstava čitamo trinaesti i iduće brojeve „Napretka“ od godine 1871. U njima se nižu vijesti jedna ljepša od druge, jedna znamenitija od druge; u tim vijestima su kao u svjetlopisu predloženi svi oni ushitni i svečani prizori predskupštine i prve opće skupštine, što su održane na dane 22., 23. i 24. kolovoza g. 1871. To je zaista bila skupština, kakve hrvatsko učiteljstvo ni prije ni poslije nije doživjelo. Ako je urednik Novotny g. 1865. onako ushitno pozdravio skupštinu, na kojoj je osnovana „Učiteljska zadruga“, te ju prozvao „velikom“, premda se na njoj sabralo tek sedamdeset učitelja, kakva bi onda čuvstva u njemu pobudila skupština, na kojoj se sakupilo

učitelja i učiteljica preko tisuće. Nije li to bio sjajan dokaz napretka i probudene staleške svijesti tadašnjega učiteljstva?!

Ovdje nije mjesta, da navodimo govore, rasprave i rezolucije, što ih je u velikome broju sabrano učiteljstvo u korist škole i probitak učiteljstva stvorilo na prvoj općoj učiteljskoj skupštini, ali svakomu mora da je drago, da se sav taj materijal nalazi sabran u „Napretku“, kao u pouzdanoj i sigurnoj riznici općega dobra pučkoga učiteljstva. Tko bude proučavao ili pisao o tadašnjim prilikama pučkoga školstva, tko bude htio da upozna radljivost, vrline i karakter neutrudivih pregalaca, koji su rukovodili rad te skupštine ili na njoj aktivno sudjelovali: taj će morati posegnuti za „Napretkom“ i prilogom mu „Vjesnikom“ kao najsigurnijim vrelima. Valja spomenuti, da su se na prvoj općoj skupštini po prvi put našli na okupu učitelji iz provincijalnoga i krajiškog dijela Hrvatske i Slavonije, a bilo ih je u priličnome broju i iz Dalmacije. Osim toga bilo je na toj skupštini izaslanika učiteljskih iz sviju zemalja slavenskih izuzevši Rusiju. Njemačko učiteljstvo zastupao je ravnatelj bečkoga pedagogija dr. F. Dittes.

Sasvim je prirodno, da je prva opća skupština hrv. učiteljstva s velikom snagom djelovala nesamo na daljni prosvjetni rad učiteljstva, nego i na općeno shvaćanje narodnoga uzgoja. Stari su nazori uzimali pred novim idejama. Ako su se tu i tamo javljale protivnosti, u glavnom je napredna stvar prevladala. S polemika, koje su se i u „Napretku“ vodile, prelazilo se pomalo na mirni rad na prosvjetnome polju, na kojem nema nigda dosta radnika. Sve promjene „Napredak“ je točno bilježio, te donosio radosnih vijesti, iz kojih se vidjelo, da ideja novovjeke škole slavi pobjedu.

Odmah iza prve opće hrv. učiteljske skupštine pristupilo se u Krajini k preustrojstvu pučkoga školstva u naprednom duhu, što je već prije bilo zasnovano. „Napredak“ je međutim svojim člancima u slobodnom duhu spremio bio za to krajiško pučko učiteljstvo, a i rečena opća učiteljska skupština pridonijela je mnogo tomu, da su napredne ideje novih školskih propisa našle povoljno tlo nesamo u stručnim, nego i u nestručnim krugovima.

Iste godine mjeseca listopada donosi „Napredak“ vijest, da je kr. zem. vlada rješenjem od 30. rujna g. 1871. odobrila pravila „Hrvatskoga pedagoško-književnoga zbora“. Teško bi bilo ustanoviti, gdje je bilo veće ushićenje poradi te vijesti, da li kod „Napretka“, koji ju je objavio, ili kod učiteljstva, koje ju

je primilo. Radosni taj događaj pozdravila je sveukupna javnost s osobitom radošću. Najugledniji list onoga vremena „Obzor“ izjavio se o tom ovako: „Učiteljstvo naše bijaše dosad kao raštrkano stado. Sada istom dobiva u pedagoško-književnom zboru svoj pribran i središte, oko kojega će se sabirati.“

III.

Godine 1872. nastala je u uredništvu „Napretka“ kriza, koja se kraju privela u godini 1873. Dotadašnji urednik Skender Fabković stao je g. 1872. poboljšavati. Kako je „Napredak“ bio svojina Fabkovićeva, on se zakanio, da ga preda u druge ruke i da se oslobodi svih briga, što su skupčane bile s izdavanjem njegovim. U prvoj glavnoj skupštini „Hrv. pedagoško-književnoga zbora“ održanoj 22. rujna g. 1872. predložio Ljudevit Modec, da „Zbor“ osnuje vlastito glasilo. Svrha „Zborova“ jeste, reče on, da širi među pučkim učiteljstvom stručnu i opću obrazovanost, da izdaje različna pedagojska djela, spise i drugo, a za to se hoće organa, u kojem bi se složile sve književne sile radeći na pedagoškom polju. Dosad su izlazila tri školska lista, a svakomu se od njih valjalo boriti s različnim poteškoćama. Stoga predlaže, da „Zbor“ odabere najstariji u nas školski list, a to je „Napredak“, da kako samo onda, ako ga dosadašnji urednik S. Fabković hoće da „Zboru“ prepusti. O tom prijedlogu razvila se zatim potanka rasprava, iza koje budu prihvaćeni ovi zaključci: Vlasnik „Napretka“ bit će „Zbor“, a urednikom mu ostaje i nadalje u ime upravnoga odbora Skender Fabković. Dotadašnji vlasnik „Napretka“ S. Fabković odriče se u korist „Zbora“ prava na nj i predaje mu ga bez ikakve odštete, osim da mu odbor dugove utjera. No budući da će urednik „Napretka“ biti Fabković, to mu se u ime honorara doznačuju dvije trećine čistoga prihoda, dok će se jedna trećina upotrebljavati za nagrade piscima valjanih članaka. Upravnomu odboru ostavlja se na volju cijelo literarno i materijalno uređenje „Napretka“, koji će od nove godine 1873. izlaziti u ime „Zborovo“. Ante Trabelka podupr'o je na istoj skupštini rečene prijedloge tim, da „Zbor“ nastoji, kako bi se u njegovu glasniku zrealio sav uži društveni rad.

Međutim bolest se Fabkovićeva sve žešće razvijala i on bude primoran, da kao urednik zatraži zamjenika. „Hrv. pedagoško književni zbor“ povjerio je tu zadaću Ljudevitu Mocu. Na strani 80. od g. 1873. čitamo u „Napretku“, da se Š. Fabković

obraća na čitateljstvo, te izjavljuje, da je prinuđen na neizvjesno vrijeme otrgnuti se od napornoga posla radi veoma narušena zdravlja. Na temelju uglavljenoga sporazumka između „Hrv. pedagoško-književnoga zbora“ i Š. Fabkovića nalazimo na natpisnom listu „Napretka“ imena dvaju urednika, naine Škendera Fabkovića i Ljudevita Modec. Ali već 2. studenoga god. 1873. zahvali Š. Fabković na drugoj glavnoj skupštini „Zborovoj“ posve na uredništvu „Napretka“, te bude urednikom izabran Ljudevit Modec. Jošte bude zaključeno na istoj skupštini, da „Napredak“ izlazi triput i nadalje, kako se započelo bilo 1. siječnja 1873.

Ma da je Š. Fabković radi svoga oporavljenja morao i svoju domovinu ostaviti, te u Italiju otputovati, - on ipak ne gubi „Napretka“ svoga s pameti, niti ga skida sa svoga srca. On se njega sjeća i u dalekoj tuđini, te mu šalje više krasnih dopisa iz Turina, Bologne itd. I kako je Fabković „Napretku“ bio odan kao otac ili majka od početka, tako mu je ostao vjeran do posljednjega časa. Budne svoje misli i vrele osjećaje srca svoga on mu je vazda posvećivao. Rado je o njemu propitkivao i njegovu se napredovanju veselio, kao što se ga je i svaka njegova neugodica neugodno dojmila. „Napredak“ je za uređivanja Fabkovićeova poput bosiljka preugodnim mirisom mirisao, ali mu je i među učiteljstvom sačuvao trajnu uspomenu.

Od početka g. 1874. uređivao je „Napredak“ samostalno pod egidom „Hrv. pedagoško-književnoga zbora“ Ljudevit Modec. Novi je urednik za svoje zvanje bio valjano spremljen, jer je svoje učiteljske nauke, kako već spomenusmo s lijepim uspjehom svršio u Češkoj, te je bio osobito darovit i vrlo spreman nesamo u pedagoškoj nauci, nego i u drugim strukama. Može se slobodno reći, da je „Napredak“, kad ga je Modec primio u ruke, pao na mekotu, koja je pružala jake uvjete procvatu i uspjehu njegovu. Moralno i materijalno stao se list razvijati, kako nigda prije. Tko je ikoliko u sebi osjećao moralne snage i stručne spremne, latio se pera, da napiše koju u „Napretku“ puno puta nesamo radi stvari, već i za ljubav čovjeku, kakav bijaše Ljudevit Modec. Smjer listu bijaše svaki dan snažniji i većma određen.

Sedamdesetih godina dospjela su na dnevni red u svijetu uopće, a kod nas napose različna vrlo znamenita pitanja o spoljašnjoj i unutrašnjoj organizaciji škola. „Napredak“ je o njima marljivo raspravljao. Tako postadoše i sadržinom i oblikom lijepi članci, kojima se naše učiteljstvo upoznavalo sa slobodnim nazorima i naprednim težnjama stranoga učiteljstva.

Osim toga bilo je u „Napretku“ lijepih članaka, koji su zasije-
cali u nauku pedagošku uopće, pa i u druge nauke, s kojima
je valjalo upoznati učiteljstvo. Sve su te rasprave bile dokazom,
da se „Napredak“ digao na viši niveau, da nije pratio tek
pitanja prigodne naravi dnevne ili kratke trajnosti, nego da je
smjer lista poprimio značaj širih omjera. U „Napretku“ iz toga
doba nalazimo i mnogo dragocjenih blaga, što su ga snosili u nj
radljivi pomagači u želji, da pučka naša škola dobije prikladne
nove čitanke. Kako je „Hrvatskomu pedagoško-književnom
zboru“ povjereno bilo, da sastavi čitanke, dobro mu je došao
svaki valjano obrazložen prijedlog. Tako su u „Napretku“ ra-
spravljene mnoge stvari, kojima je bila zadaća, da posluže kod
sastavljanja novih čitanaka.

Ali u hrvatskom se učiteljstvu javljalo veliko nezadovoljstvo
poradi neuređenih školskih prilika uopće, a njegovih materi-
jalnih napose. To nezadovoljstvo hvatalo je sve veće dimen-
zije. Učitelji su se sastajali u neslužbenim sastancima, da se do-
govaraju, pa molbe i prijedloge prave za reorganizaciju pučke
škole. Ali sve nastojanje ostalo je pušto, bez pravoga ploda. Pi-
tanje o preustrojstvu škole i poboljšanju materijalnoga stanja
prešlo je granice učiteljskih krugova, pa se o njemu riječ vo-
dila u općinskim i županijskim zastupstvima. Iz „Napretka“
razbiramo, da su u tim korporacijama vladale obično dvije
struje. Jedna je bila za to, da se učiteljstvu bezuvjotno pomogne,
a druga se protivila tomu, da se općine primoravaju, da uči-
teljstvu povise beriva, dok općine nemaju nikakve moći nad
školom i učiteljem, jer on stoji još uvijek u vlasti „popova“.
Izbijaju dakle u širim slojevima općinstva protivni nazori, koji
su povod često oštru prepiranju. Može se reći, da je općeno-
obilježje toga vremena bila neka nervoznost i napeto očekivanje.
Pučko učiteljstvo nije dakako pri tom prekrstilo ruke. „Napredak“
od godine 1874. izvješćuje, da je otpremljena peticija hrvatskoga
i slavonskog narodnog učiteljstva na visoki zemaljski sabor.
Tu predstavku sastavio je „Hrvatski pedagoško-književni zbor“,
a cirkulirala je po svjema kotarima domovine, da je učitelji pot-
pišu. U peticiji se istaklo, kako doznajemo iz „Napretka“, da
svi narodi monarhije uporno rade oko razvitka narodnoga škol-
stva, da ga podignu na što veći stepen, samo mi Hrvati da sto-
jimo još uvijek na rasklimanom temelju apsolutističkih nare-
daba, a iskustvo je dokazalo, da je na osnovu tih naredaba

svaki napredak proma duhu vremena i našim narodnim potrebama nemoguć.

Svaka dobra stvar treba vremena, da dozri. Tim se moralo tješiti i naše učiteljstvo. Nakon mnogoga vijećanja i povodom zaključaka, što ih je stvorila prva opća učiteljska skupština u Zagrebu, kako to potanko navodi „Napredak“, podnese kr. zem. vlada za bana Bedekovića Nj. Veličanstvu na predsankciju „zakonsku osnovu o ustrojstvu učiteljstva i narodnih učiona.“ „Napredak“ je međutim naskoro javio, da je rečena zakonska osnova vraćena bez odobronja, budući da se od nove odgovorne vlade nije moglo tražiti, da zastupa prijedlog pređašnje vlade. Valja naimo znati, da je vlada bana Bedekovića međutim odstupila bila. Bojazan učiteljstva, da će se toliko žučena poboljšica njegova stanja poradi toga otegnuti u nedogledna vremena, nije se ispunila. Nije podnipošto pretjerano, ako izjavimo, da je upravo sreća bila, što je rješenje tako znamenitoga pitanja, kao što je pitanje narodnoga školstva na kratko vrijeme odgođeno bilo. Za srećno rješenje tako odlučnoga i zamašnog pitanja, a u zaoštrenim prilikama, kakve su tada vladale širom domovine, trebalo je muža na čelu vlade, kakav je bio Ivan Mažuranić. Školskim zakonom od godine 1874., koji mi učitelji obično zovemo Mažuranićevim zakonom, otklonjeno je napokon mnogo toga, s čega je naše školstvo i učiteljstvo stradalo. Svojim liberalnim načelima, naprednim i spasonosnim ustanovama podao je Mažuranićev školski zakon školi i učiteljstvu dovoljno jamstva za daljni razvitak u naprednom i slobodnom duhu. Nije moglo drukčije ni da bude. Ivan Mažuranić bijaše muž bistra uma i velikih državničkih sposobnosti, a duša mu se kao pučaninu banu zanosila naskroz narodnim duhom. Nema sumnje, da bi on za školu učinio bio još i mnogo više, da su prilike bile povoljnije. „Napredak“ je budno pratio sve rasprave o školskom zakonu kao i sve ono, što se činilo, da se provede, te je svoje čitače o tom točno izvješćivao. Sam školski zakon je u saboru raspravljen i prihvaćen na početku rujna g. 1874., a „Napredak“ je o toj raspravi donio potanko izvješće na temelju stenografskih bilježaka.

Još na prvoj općoj učiteljskoj skupštini bude zaključeno, da se nastavi s općim učiteljskim skupštinama. Od prve do druge opće skupštine bio je međutim minuo priličan razmak vremena. Neizvjesnost, koja uvijek više umara, negoli i nepovoljno faktično stanje, potaknula je učiteljstvo, naročito centralni odbor za priređivanje općih skupština, da poradi što više o tom, kako bi

se došlo što prije do druge opće učiteljske skupštine, da se pre-ustrojstvo školstva prospješi.

U „Napretku“ je nastalo živahno dopisivanje, u kojem su isticana različna mišljenja i prijedlozi o drugoj općoj učiteljskoj skupštini. U prvom redu uzelo se na oko, da se druga opća skupština održi na teritoriju Krajine. No poradi različitih i nepredvidljivih zapreka moglo je da to bude istom godine 1874. U pozivu: „Hrvatskomu učiteljstvu“, što ga je „Napredak“ 1. travnja g. 1874. donio, spominje se, da je c. kr. vojno zapovjedništvo kao upravna oblast za Krajinu dopustilo, da se druga opća učiteljska skupština može održati u Petrinji, u toj metropoli krajiškoga pučkog učiteljstva. Lijep sporazumak i skladan rad, što se rasporeo između centralnoga odbora u Zagrebu i mjesnoga odbora u Petrinji, prikazuje nam se u „Napretku“ kao ono, gdje ruka pere ruku, a obadvije obraz. Učiteljstvo, tako s provincijalne, kako s krajiške strane, natjecalo se s jednakim marom i ljuhavi za opću stvar tako, da je ova sloga i bratska susretljivost naišla na najpovoljniji odziv i u visokim krugovima. Pun zadovoljstva javlja „Napredak“ učiteljstvu, da su general-topništva barun Mollinary i ban Ivan Mažuranić veoma skloni drugoj općoj učiteljskoj skupštini, i da se u svem ide priređivačima na ruku. Druga opća učiteljska skupština ovršila je svoj rad dne 24., 25., 26. i 27. kolovoza g. 1874. Pitanja, o kojima se na toj skupštini raspravljalo, potanko su u „Napretku“ zabilježena i potomstvu sačuvana. U svjema se ističe nastojanje, da se započeti rad u prvoj općoj učiteljskoj skupštini upotpuni i proširi, te na osnovu ustanovljenih zaključaka školstvo i probici učiteljstva unaprijede.

U 31. broju od 1. studenoga g. 1874. donio je „Napredak“ vijest, da je „zakon o ustrojenju pučkih škola i preparandija u Hrvatskoj i Slavoniji“ zadobio dne 14. listopada g. 1874. previšnju sankciju. Na početku školske godine 1875. stupio je taj zakon na snagu. Učiteljstvu je s njim ulita u žile nova krv; nove se misli u njemu pokreću, a dah mu je slobodniji. Rad je u školi u uzgojnom i obučnom smjeru dobio jače poluge i moderniji smjer.

„Hrv. pedagoško-književni zbor“ dobro je znao, od kolike je vrijednosti, ako učiteljstvo za vremena dozna za naredbe i načelne odluke kr. zem. vlade, koje su povodom novoga školskog zakona izdavane češće, nego prije toga. Stoga je „Zbor“ zamolio kr. zem. vladu, e bi mu dopustila, da može rečene naredbe pripočivati u posebnom prilogu „Napretku“. Na to je kr. zem. vlada

pristala i o tom obavijestila „Zbor“ otpisom od 23. prosinca god. 1875.

Od početka g. 1876. izlazio je stoga uz „Napredak“ prilog pod imenom „Službeni dodatak“. Naredbe i odluke u njemu priopćene imale su prema odluci kr. zem. vlade krepost autentičnih njezinih publikacija. Zadaću „Službenoga dodatka“ preuzeo je „Službeni glasnik“, koji i danas izdaje kr. zem. vlada.

Iz „Napretka“ razbirmo, da su pučkomu učiteljstvu osokolile srce i razvedrile um napredne naredbe, što su izdane bile povodom novoga školskog zakona. Organizacija je u učiteljstvu sve više mah preuzimala. Nastupilo je doba živoga rada u našem školstvu. Sve se pokrenulo počevši ozgo, pa do dolje, da se preustrojstvo pučkoga školstva valjano provede. Kako je „Napredak“ neustrašivo koplje lomio za učiteljska prava i probitke, tako ga ni za novih promjena dokazana energija nije ostavila. I sada su se natjecali u njemu stariji i prokušani saradnici i nove mlade sile, da sa svojim raspravama i prijedlozima pomognu, kako da se školstvo ustali na novim temeljima. Mnogo je to zadavalo posla i brige, jer se učiteljstvu valjalo boriti s kojekakvim predrasudama i protivničkim strujama. Mnogima je zazorno bilo preustrojstvo škola na temelju školskoga zakona od g. 1874, pa su dizali protiv njega svakojake prigovore. Neki su htjeli dokazati, da mu je tendencija bezvjerska, a neki da se prekôrednim učenjem odveć opterećuje mladež. „Napredak“, kao organ naprednoga učiteljstva i zastupnik slobodnih načela, suzbijao je mnogim člancima odlučno navedene prigovore.

Od druge opće učiteljske skupštine minule su međutim gotovo četiri godine, a treća još nije bila sazvana. Uto dana 10. ožujka g. 1878. donese „Napredak“ u 8. broju poruku „Hrvatskomu učiteljstvu“, kojom centralni odbor općih hrvatskih učiteljskih skupština javlja, da je kr. zem. vlada otpisom od 15. veljače iste godine dopustila, da se za velikih jesenskih praznika drži treća opća hrvatska učiteljska skupština u Osijeku. Ta je skupština, kako „Napredak“ poslije javlja, održana prvih dana rujna rečene godine, a u njoj su učestvovali mnogobrojni učitelji i učiteljice sa sviju strana domovine, pa i šesnaestorica izaslanika iz Dalmacije. Kako prve dvije, tako je i ova treća opća učiteljska skupština na osjećaje učiteljstva djelovala onako, kao što sunčane zrake djeluju na prirodu iza jutarnje rose.

„Službeni dodatak“ izlazio je kao prilog Napretku sve do godine 1883. Tom godinom počeo je „Hrv. pedagoško-književni

zbor“ izdavati „Književnu smotru“, kao prilog „Napretku“ u naknadu za „Službeni dodatak“. „Svaki, dok je živ, tako piše „Napredak“ u prvom broju godine 1883., treba da uči. Komu pak više treba da uči te uči, napreduje i napreduje, negoli pučkomu učitelju. Tomu pako cilju vode nesumnjivo valjane knjige. U tom će pogledu dakle „Napredak“ hrvatskomu učiteljstvu na ruku biti prilogom svojim „Književnom smotrom“, pa „Napredak“ želi, e bi dragi Bog dao, te bi „Smotra“ pobuđivala učiteljstvo na što veći i ustrajniji rad oko vlastite naobrazbe. Pretplata za Napredak odsele iznosi godišnje pet forinti.“ Samoju „Književnoj smotri“ bijaše cijena 1 forinta na godinu.

U „Književnoj smotri“, koja je izlazila sve do izmaka godine 1894. objavljivale su se izašle knjige i mnoge od njih ocjenjivale. Urednikom joj je bio Ivan Filipović, a kad je on poradi narušena zdravlja njeno uređivanje na koncu g. 1894. napustio, prešla je zadaća njezina na „Napredak“, koji je otvorio stalni odjeljak za književne objave i ocjene, te je s god. 1895. počeo izlaziti četiriput mjesečno.

IV.

Još prije druge opće učiteljske skupštine složilo se naprednim duhom zadojeno učiteljstvo u nekim krajevima u kotarska ili podžupanijska društva, u kojima su se održavale periodijski sastanci i skupštine. To su bili stanci kameni za opću organizaciju učiteljstva.

Prema zaključcima stvorenim na drugoj općoj hrvatskoj učiteljskoj skupštini na osnovu drugoga raspravnog pitanja „Kako da se daljno obrazovanje pučkih učitelja promiče i unapređuje“, počela su se po različnim krajevima domovine osnivati učiteljska društva. Tako su porasle žile širom domovine pune svježih sokova za zdrav i djelotvoran organizam. Trebalo je još samo da oživi i srce, koje će toplinom svojom i kucajima svojim žile jačati i organizam u uspješnom radu održati. Da se dakle organizacija hrvatskoga učiteljstva što savršenije provede, donese naš „Napredak“ na strani 304. g. 1885. poziv učiteljstvu, u kojem se po zemlji rasijana učiteljska društva pozivaju, da podnesu svoje izjave, jesu li voljna pristupiti „Savezu hrvatskih učiteljskih društava“. Ujedno javlja „Napredak“, da je kr. zem. vlada otpisom svojim od 20. svibnja i. g. odobrila i potvrdila

pravila „Saveza hrvatskih učiteljskih društava“. Pošto su naskoro društva svoj pristup najavila, to bude, kako iz „Napretka“ doznajemo, sazvana izvanredna i glavna skupština za mjesec rujan god. 1886.

Jedna od prvih briga „Savezu“ bijaše, da nađe za unapređivanje svojih ciljeva društveni organ, i takvim on u VIII. točki § 29. svojih pravila učini „Napredak“ želeći, da on bude zrcalom rada i razvitka učiteljske organizacije kao i snažnim posrednikom između središnjega odbora i područnih društava. Od prvoga časa pa sve do dana današnjega bijaše „Savezu“ glavna misao vodilica, da organizacioni i napredni duh učiteljstva usvoji geslo: Svi za jednoga, a jedan za sve! Odan tomu poslu nije „Napredak“ kao glasilo „Saveza“ nigda propustio, da uz najveće žrtve svoje i prijatelja svojih bude istinit i odvažan tumač staleških težnja i potreba.

Za vlade bana grofa Ladislava Pejačevića nastojalo se o tom, da se školski zakon od g. 1874. promijeni u reakcionarom duhu, te je radi toga kod kr. zem. vlade održana bila anketa i stvoreni su neki zaključci.

To je vrlo uznemirilo cjelokupno učiteljstvo, a „Napredak“ je ustao na obranu naprednih načela tadašnjega školskog zakona, naročito pak na obranu prava, što ih je njim steklo učiteljstvo. Prvak učiteljstva Ivan Filipović napisao je tim povodom niz članaka pod natpisom: „Revizija školskog zakona“. Ti članci izlazili su u „Napretku“ g. 1882. te su preštampani u posebnu knjigu i narodnim zastupnicima poslani.

Do revizije školskoga zakona nije onaj mah došlo. Međutim je Krajina pridružena mater zemlji. Ban grof Ladislav Pejačević odstupio je naskoro zatim, a na njegovo mjesto dođe grof Dragutin Khuen-Hedervary g. 1883.

G. 1884 održana je o velikim školskim praznicima izvanredna skupština „Hrv. pedagoško-književnoga zbora“ radi proslave desetogodišnjice školskoga zakona od g. 1874. O toj skupštini donio je „Napredak“ potanko izvješće i priopćio sve govore, koji su u njoj govoreni, a tako i pročitano u njoj predavanje o značenosti školskoga zakona od g. 1874. s narodnoga gledišta. Iste godine je u redovitoj glavnoj skupštini „Hrv. pedagoško-književnoga zbora“ proslavljena i dvadesetpetogodišnjica „Napretka“.

Međutim do promjene školskoga zakona moralo je svakako doći, pošto je Krajina združena bila s materom zemljom, te je

trebalo da se školski propisi, koji su dotle vrijedili u Krajini dokinu ili prilagode školskomu zakonu od g. 1874. To se najuspješnije moglo provesti izdanjem jedinstvenoga školskog zakona za cijelu zemlju ili tako zvanom unifikacijom školskoga zakona. „Napredak“ je o tom aktualnom i vrlo zamašnom pitanju donio više članaka. Ujedno javlja „Napredak“, da je središnji odbor „Saveza hrv. učiteljskih društava“ sazvaio na dane 14. i 15. rujna g. 1886. svoju prvu opću skupštinu u Zagreb, i da će se u toj skupštini raspravljati o unifikaciji školskoga zakona za oba dijela domovine.

Skupština, za koju su činjene vrlo opsežne pripreme i u kojoj je proslavljena četrdesetogodišnjica rada Ivana Filipovića, bila je vanredno dobro pohođena. U toj je skupštini, kako piše „Napredak“, vladao osobit zanos i oduševljenje, te su zaključci o unifikaciji školskoga zakona nakon temeljita raspravljanja nekih stožernih ili načelnih točaka složno prihvaćeni, a to je bio dokaz osobite razboritosti i svijesti tadašnjega učiteljstva. Samo radi lakšega razumijevanja tadašnjih prilika u domovini navodimo ovdje po „Napretku“ nekoliko značajnih riječi, kojima je izvjestitelj pitanja o unifikaciji školskoga zakona Josip Klobučar, tada učitelj u Nartu, otvorio raspravu: „Dosele i sada još“, veli izvjestitelj, „rabi u bivšoj vojnoj Krajini propis o nastavi u pučkih učionica vojničke Krajine, dočim u nas u građanskoj Hrvatskoj i Slavoniji postoji u školstvu zakon od 14. listopada g. 1874. Ako je i neoporeciva velika djelotvorna snaga zakona u narodu uopće, to je opet iskustvom posvjedočena istina, da dva zakona iste naravi u jednoj zemlji rađaju takvimi odnošaji, koji priječe nepomućeni djelokrug i eksekutive i legislative. Sam se pak narod ne privodi tako lako svojoj svrsi kao po jedinstvenih istomu cilju vodećih načelih“.

Od časa, kako je „Savez hrv. učiteljskih društava“ stao svoje naume u život privoditi, ističe se u njegovu organu „Napretku“ kroz sve tečajeve poput zlatne niti u tkanini, svijesno prijanjanje učiteljstva uz „Savez“ i njegovo glasilo. „Napredak“ donosi sa svih krajeva domovine radnja, izvještaja i dopisa o udruženim učiteljskim društvima i njihovim skupštinama. Upravo godi srcu, kad se ti radovi u „Napretku“ čitaju, jer dokazuju, da učiteljstvo u potpunom opsegu shvaća znamenitost svoje organizacije, te joj prinosi mnogobrojne žrtve u preguću, u vremenu i novcu, makar da su mu materijalne prilike do kraja žalosne. Tako su se rodile nove ideje, izbili zami-

šljaji i pokrenula pitanja, kojima je „Napredak“ bio dostojnim tumačem. Gotovo je suvišno i napominjati onaj požrtvovni i patriotski mar središnje uprave „Saveza“, kojim se nastojalo opći rad učiteljstva preko „Napretka“ zadahnuti duhom sloge snodljivosti i ljubavi, što su stožerni biljezi i zalog svakoga napretka i uspjeha. Svestrano brižno nastojanje učiteljstva oplodilo je tlo, na kojem je proklijala velika jedna ideja.

Kad se po vremenu umnoži neka porodica, što je onda prirodnije, nego da ona sebi, ako je ikako moguće, osnuje vlastito ognjište i nad njim sigurni zaklon. Tako je i naše učiteljstvo složivši se u organizaciji svojoj zaželjelo, da ima svoj dom. Centralna uprava, na čelu joj Ivan Filipović, latila se posla, da u život privede tu zamisao. „Napredak“ bijaše opet posrednik, koji je najagilnijom dosljednošću stvar unapređivao. Tako za kratko vrijeme osvanu u Zagrebu ponos hrvatskoga učiteljstva „Hrv. učit. dom“.

U hrv. učiteljskom domu dobile su svoje zaklonište zajedničkim silama izvojtene staleške inštitucije, za koje se „Napredak“ postojano zauzimao i borio. Prema tomu hrv. učiteljski dom je inkarnacija učiteljske misli i osjećaja, put idealnoga staleškoga shvaćanja i kruna učiteljske organizacije. „Napredak“ je brižno nastojao oko toga, da se ostvari ideal, te za gradnju učiteljskoga doma vazda spremno i odano radio.

Kao što je „Napredak“ našao svoj zaklon u hrv. učiteljskom domu, tako neka vazda iz našega učiteljskog doma „Napretkom“ u svijet leći vodilica misao, da nama učiteljima valja u svako doba u bližoj i daljnoj budućnosti s dubokom promišljenosti, razboritošću i složnim silama raditi o jakosti duševne snage naše, o moralnoj i materijalnoj kulturi naroda našega. Vodilica misao na krilima „Napretka“ nošena u svijet, nesumnjivo je potisnula mnogu sebičnu i neiskrenu, mnogu stranačku želju, ugušila već u klici nezdravu pojavu i paralizovala u zgodan čas naopaku tendenciju. To je pak moguće bilo samo zato, jer je u velikoj većini hrvatsko pučko učiteljstvo zdravo i snažno, te se s „Napretkom“ sljubilo i identificiralo, pa mu od sebe i svoje snage dalo jakosti i poleta.

Pod dojmom takvih nepomućenih i čistih vidika radale su se, kako se to iz „Napretka“ uvjeriti možemo, zanosne i spasonosne ideje, koje će našem staležu za trajna vremena zajamčiti uslove daljnomu napretku i razvitku.

Među takve plodove zreloga rada možemo već sada ubrojiti u prvom redu „Hrvatski učiteljski konvikat“. Bogatiji sta-

leži od učiteljskoga ne mogu se podičiti takvom tekovinom. Kad je tomu tako, onda možemo lako razumjeti onaj radosni osjećaj, kojim je „Napredak“ najavio učiteljstvu 12. srpnja 1899. svečanosti dan posvete Hrv. učiteljskoga konvikta. Samo onaj, koji može da se duboko zamisli u pitanje, što će to reći podizati i izdržavati konvikat, može donekle sebi predočiti poteškoće, zapreke i neugodnosti, s kojima se valjalo boriti, dok se gradio, uređivao, izdržavao i upravljao ovakav uzgojni zavod. Zaista svega toga ima toliko, da nam se ostvarenje takve ideje u prvih mah pričinja gotovo nemogućnošću. Pa ipak ljudi oko „Napretka“ za plemenitu dušu svoju privezaše tešku zadaću, da zadovolje toplu želju učiteljstva, koje je opet složnim prianjanjem sa svoje strane čeličilo pregaocima volju i sokoliko ih u radu.

I Hrv. učiteljski konvikat danas ponosno diže svoju glavu nebu pod oblake odavajući pred narodom svjedočanstvo o dobro zamišljenoj i izvedenoj staleškoj našoj organizaciji. Samo kao svjesni i objektivno sudeći članovi te organizacije možemo pravo i potpuno da shvatimo, te u pamet i srce svoje usadimo riječi zaslužnoga za konvikat predsjednika „Saveza“ Stjepana Basarička, što ih „Napredak“ čuva na zahvalnu uspomenu, a koje glase: „Evo dakle lijepoga ovog uzgojnog zavoda za mladež dičnog našeg hrvatskog učiteljstva, da mu budu brige i domaće prilike lakše, da mogne svoj naraštaj uz slabe svoje kukavne dohotke privesti višoj obrazovanosti i prosvjeti“.

G. 1899. navršila se „Napretku“ četrdesetogodišnjica njegova znamenitoga i plodnog domorodnog prognoća na polju pedagoške žurnalistike. Tom prilikom uzveličaše zasluge „Napretkove“ za naš kulturni i prosvjetni napredak Davorin Trstenjak, Ivan Martinović i Ljudevit Varjačić, pa mu posvetiše tople izjave ushićenoga svog srca u četrdesetom tečaju.

Već dogle mogli smo se bez svake sumnje uvjeriti o tom, da je „Napredak“ vazda stajao na visini preduzete zadaće, te je očekivanje učiteljstva zadovoljio donoseći mu zdravu duševnu hranu, koja ga je krijepila i osladila mu mnoge časove mukotrpnoga rada i života. Mnogo toga ima, što je „Napredak“ donio, da učiteljevu dušu ublaži, a srce osokoli. Tako je „Napredak“ pomnjivo njegovao plemenite klice staleške samosvijesti, ponosa i ugleda, jačao u učiteljstvu svake ruke vrline uzvišenoga poziva kao i vrline otadžbeništva.

S jedanaestim brojem „Napretka“ godine 1895. odstupio je Ljudevit Modec od uredništva „Napretka“. Zasluge Močeve za

„Napredak“ velike su i od neočjenive vrijednosti. Spremom duševnom jak, srcem blag, a perom baš junak uređivao je Mođec „Napredak“ kroz dvadeset i dvije godine i nekoliko mjeseci. Iza sebe ostavio je u „Napretku“ neuvehlju uspomenu. Slava mu!

Samo pet godina i četiri i po mjeseca preživio je urednika Moca saurednik mu Đuro Kuten, koji ga je kroz četiri godine izdašno pomagao, te mu bio desnom rukom. Pokojni Đuro bijaše blaga i poštena duša, te Hrvat od glave do pete. Vječna mu uspomena među nama.

Iza odstupa Mođeva povjeri upravni odbor „Hrv. pedagoško-književnoga zbora“ uredništvo Stjepanu Basaričku, jednomu od najstarijih suradnika lista. Novi urednik posvetio je svu svoju duševnu i fizičku snagu „Napretku“. Kako je dosad u svom pregnuću uspio, dokazuje i činjenica, da se broj čitača i pretplatnika „Napretkovih“ svake godine sve to više množao. Nigda se više nije dogodilo, te bi „Napredak“ morao udariti u tužne žice s nedostajanja materijalne ili moralne potpore S uredništvom. Basaričkovim prelazi „Napredak“ u novo razdoblje.

V.

Podignućem Hrv. učit. doma i lijepih u njemu smještenih nekih institucija kao učiteljske čitaonice, u kojoj je postavljen kip od tuča neprežaljenoga prvaka Ivana Filipovića, pa i drugih uređaba, o kojima je „Napredak“ spremno obavješćivao svoje čitače, činilo se, da se, pošto je i Hrv. učit. konvikat u život priveden, iscrpla marnička snaga. No tomu ipak ne bijaše tako. Ako se komu i pričinjalo, da je polučeno sve, što učiteljstvu treba, ipak se naskoro mogosmo iz „Napretka“ uvjeriti, da se, ako i tihano, ali ipak ustrajno, pribiru plodna zrnašca za novu blagotvornu sjetvu. Hoćemo tim da kažemo, da su se činile pripravne radnje za hrvatski školski muzej. Iz „Napretka“ možemo se tek potpuno uvjeriti, što su bili „Hrv. učiteljskom domu“ pa „Hrv. učiteljskom konviktu“ Ivan Filipović i Stjepan Basariček. Isto tako doznajemo iz „Napretka“, što bijaše „Hrvatskomu školskom muzeju“ Antun Cuvaj. Svatko mora sa mnom reći: To bijahu na čelu složne čete radnika umni i neustrašivi pregaoci i ovršitelji velikih ideja cijeloga učiteljstva. Razumijeva se, da isto tako hvala pripada onima, koji su ih u tom radu potpomagali, pa i sveukupnoj učiteljskoj vojsci, koja se u vrlo teškoj borbi junački držala i sa samozatajom žrtve prinosila.

Treba samo „Napredak“ u ruke primiti i pročitati dotične strane, da ti dušu osvoji onaj staleški zanos, koji je svakoga nazočnog obuzeo prigodom otvorenja „Hrv. školskoga muzeja.“ „Napredak“ je donio potanki opis toga čina, kao i rasprave i govore izuštene prigodom te svečanosti, koja je ovršena 19. kolovoza g. 1901. Kao što o svjema našim inštitucijama, tako donosi „Napredak“ i o muzeju od njegova početka prigodne vijesti i zahvale za priposlane mu darove, koji najbolje pokazuju, kako je učiteljstvo, a i narod sklon tomu blagotvornom sredstvu dječjega uzgoja i školske nastave. Isto tako prima „Napredak“ s potpunom pripravnosću izvještaje i objave „Hrv. učit. štedne i predujavnne“ kao i „Pripomoćne i posmrtnne zadruge“.

Jedna staleška inštitucija prisnovana uz drugu stvoriše napokon poput karike uz kariku jak lanac, kojim se učvrstila i osigurala od nepovoljnih možda spoljašnjih utjecaja staleška organizacija. S pridošlim ustanovama proširio se prirodno horizont pregnuća, nastupile su nove prilike, pomnožali se zahtjevi, prema kojim je valjalo da učiteljstvo zauzme primjereno stajalište. I samo se sobom kaže, da su dosljedno tomu u učiteljskim društvima, a i kod pojedinaca niknula nova pitanja, što ih je valjalo raspraviti, e bi se promaknula duševna i tvorna kultura naroda i ojačala moralna snaga učiteljstva. Sve to odsijevalo se u „Napretku“, u kom je učiteljstvo davalo oduška svojim mislima i svojim čuvstvima.

Između prvih godišta „Napretka“ i potlašnjih razlika je vrlo velika. Ako i bijaše isprva hrana sočna i hranljiva, bila je laka, dok je s vremenom bivala sve krepčija, pisanje intenzivno, stručno i naučno. Nerijetko „Napretkovi“ članci i radnje pobuđuju opću pažnju, te ih preštampanjavaju domaće novine i u prijevodu donose strani stručni listovi.

Krug marnika, koji su „Napredak“ odličnim i odabranim sastavcima, pa i učenim raspravama kitili, sve se više množao, te je on od g. 1901. počeo izlaziti kao nedjeljni list.

Strpljivi čitatelji ovoga spisa naći će u drugom njegovu dijelu navedene članke, koji su štampani u „Napretku“ prvih pedeset godina njegova života, a i imena onih marnika, koji su svoj trud uložili, da obogate „Napredak“ svojim umnim plodovima. Iz toga će se lako uvjeriti svatko, da je „Napredak“ obrađivao svakolika pitanja, koja se tiču uzgajanja uopće, napose školskoga, i da su među njegove suradnike pripadali uvijek najbolji i najnapredniji naši radnici na pedagoškome polju.

VI.

Na osvitku godine 1908. dogodila se s „Napretkom“ znamenita promjena.

Od dužega se vremena očitovalo mišljenje i javljala želja naprednim duhom zadabnutih njegovih prijatelja i pomagača, da bi se prema zahtjevu vremena i prema modernomu pedagoškom iskustvu usavršio i uredio. Držalo se, da je došlo vrijeme i nastala potreba, da se „Napredak“ udesi tako, da se bavi samo naučno-pedagoškim pitanjima. Međutim uprava „Hrv. pedagoško-književnog zbora“ pobrinula se, da učiteljstvo dobija i obavijesti iz učiteljske svoje organizacije kao i priliku, da može zastupati svoje staleške interese, te je zaključila i odredila, da se uz „Napredak“ izdaje još jedan list. Tako ugleda svijetlo list: „Hrv. učiteljski dom“. Gradivo, što ga je od početka svoga, pa do navedene promjene donosio sam „Napredak“, dijeli se sada, dakako u puno većem opsegu, u dva lista, naime u „Napredak“ i u „Hrv. učiteljski Dom“. „Napredak“ izlazi kroz deset školskih mjeseci najmanje na tri štampana arka, a „Hrv. učiteljski dom“, koma je urednikom prokušana sila Stjepan Šmid, kroz dvanaest mjeseci svakoga petog i dvadesetog najmanje na jednom štampanom arku. Za oba lista određena je cijena samo od deset kruna na godinu.

Kao što se „Napredak“ savremenim tim preuređenjem pomladio kako svojom sadržinom, tako i spoljašnošću, tako je obim listovima kvantitativno i kvalitativno vrijednost porasla, što su već dosad potvrdili kompetentni činici.

Dosele je dovoljno dokazano, da „Napredak“ s jednakom pažnjom i marom prati uz teorijska i praktična pitanja, što služe učitelju kao direktiva u metodičkom postupanju u školi. Isto se tako „Hrv. učiteljski dom“ s jednakom dosljednošću bavi unapređivanjem materijalnih interesa škole kao i raspravljanjem o pravnim odnosima hrvatskoga pučkog učiteljstva.

* * *

„Per aspera ad astra“, što će reći: borbom se dolazi do cilja. I „Napredak“ je kroz dugo vrijeme od pet desetogodišta morao iskusiti oštrinu prirodnoga zakona, kako se tek s teškom borbom i velikim neprilikama dolazi do svrhe. Poredimo li prvi broj „Napretka“ od godine 1859., koji donosi iza ovoga povjesnog prikaza, s prvim brojem od godine 1909., dakle iza pe-

deset godina, to nalazimo osobita obilježja vidne razlike u formalnom i materijalnom pogledu. Jasno se raspoznaje, da je tolik broj godina u njegovoj evoluciji pridonosao mnoštvo bujnih klica, iz kojih ponikoše stabla sa sočnim granama, na kojima ima bogatoga ploda. Uz kontinuitet patriotskoga i staleškog zanosa, kojim „Napredak“ od početka svoga do kraja odiše, ovjenčani su zamjernim vijencem odličnih zasluga njegovi njegovatelji i pomagači za različne ruke prosvjetnoga i otadžbeničkog rada.

Jedva se izmakla i jedna grana bogate pedagoške znanosti, da ne bi u „Napretku“ kroz pedeset godina našla svoje mjesto. Ima tu rasprava, što pripadaju na opći i posebni dio pedagogije. Riječ je ovdje o osnovima nauke o uzgoju, o temelju somatološkom i psihološkom. Piše se o intelektualnom, estetičnom i moralnom uzgoju. Raspravlja se nadalje o svrsi i metodi uzgoja. Nalazimo tu članke o općem kao i posebnu dijelu didaktike, pa ima i napretek obrađenih štiva iz svih disciplina pučke škole. Raspravlja se nadalje o kućnom, zavodskom, školskom i filantropskom uzgoju, o uređenju škola i spremanju učitelja. Ima članaka i o historijskoj pedagogiji kao i iz pomoćnih znanosti pedagogije. Priopćen je napokon i ne mali broj rasprava iz različitih nauka kao i omašan broj prigodnih članaka, ocjena i sva sila izvještaja iz učiteljskih društava i njihovih skupština. Sve to čini „Napredak“ dragocjenom riznicom različne ruke znanja i umijeća, te može poslužiti i prokušanom stručnjaku, a pogotovo početniku na školskom polju kao pouzdan savjetnik i rukovođ. Ovaj spis nesamo da nam prikazuje povijest našega „Napretka“, već ujedno i povijest pučke škole i učiteljstva od posljednjih pedeset godina; potonje dakako tek u velikim crtama. No svakako to pokazuje, da je razvitak „Napretka“ isprepleten s evolucijom novovjekoga našega školstva i učiteljstva. Neutrdivim marom „Napredak“ se do danas uzvinuo do ugledne pojave znamenite književne vrijednosti. Prije po stoljeća izlazio je kao skroman i malo raširen list, i to tek dvaput mjesečno. Danas je on odlična pedagoška smotra, izlazi na mjesec najmanje na tri štampana tabaka, pa s „Hrv. učit. domom“, koji izlazi mjesečno dvaput najmanje na čitavom arku svakiput, podaje svojim pretplatnicima na godinu dvije ugledne knjige. Prema tomu stoji račun 24 : 54 (60), to jest prvih godina „Napredak“ je godišnje izašao na 24 arka, a sada izlazi na 24 arka sam „Hrv. učiteljski dom“, dok povrh toga „Napredak“ dolazi na ruke pretplatnicima godišnje kroz deset školskih mjeseci s trideset štampanih araka. Tako biva redovito, ali

biva i to, da dobija i jedan i drugi list prilog od pš do cijeloga arka. Račun dakle stoji 24 : 54 odnosno 24 : 60. Ako je dakle „Napredak“ negda stajao na godinu 3 for., morao bi on danas skupa s »Hrv. učiteljskim domom« stajati razmjerno 1350 K., dotično i 15 K. a stoji ipak kraj daleko veće skupoće u svakom pogledu samo 10 K. Te činjenice moraju da u svakoga svijesnog učitelja pobude zadovoljstvo i ponos, da se list — zastupnik njegovih najsvetijih i najprećih interesa boreći se sa svakojakim neprilikama slavodobitno podigao i odlično održao.

Prođemo li sadržinu svih godišta „Napretka“, to dobijamo dojam, da su se mnogi njegovi suradnici u njemu izvježbali. Hoćemo reći, da ih ima, koji su kao pisci-početnici isprva radili u „Napretku“, a poslije su se pojavili kao vrsni pisci na polju pedagoške knjige. Zato i jest „Napredak“ svjema mio i drag, jednima radi ugodne uspomene, drugima zato, što u njemu nalazi svaka bol i žalost sućutna odjeka, te on nastoji, da boli i žalost ublaži, i ako je moguće, lijeka joj potraži.

Od g 1859. ovamo naše se pučko učiteljstvo nalazilo u svakojakim prilikama i prošlo je različne faze i pretvorbe. Držeći se one: „Festina lente“ pratio ga je „Napredak“ kao vjerni drug i sokolio na ustrajnost, te ga u njegovim poteškoćama nije nigda ostavio bez upute i savjeta. I samo tako uz složnu suradnju, sporazumijevanjem i potpomaganjem mogao se polučiti mnogi uspjeh, suzbiti udarac i stvoriti mnoge lijepe ustanove. U „Napretku“ nije se nigda isticala razlika između učitelja razlićnih kategorija ili između učitelja ili učiteljica. Svi su se članovi učiteljskoga staleža u njemu borili za zajedničko dobro, pa za napredak škole i prosvjete. Nitko nije za sebe tražio posebnih povlasti ni prava, nego su se svi jednako, jedni i drugi isticali odličnom voljom, staleškim zanosom i naprednom spremom za svoje ideale. Već u prvom broju „Napretka“ od g. 1859. čitamo, da su se učitelji zauzimali i za posebne interese učiteljica.

Danas, kad čitavi folijanti „Napretka“ leže pred učiteljstvom, ono u njima vidi neki dio svoje psihe, neki dio od svoga „ja“. I uistinu duša je učiteljstva od pedeset godina reprezentirana u „Napretku“. Slobodno se onda može kazati, kakva je ta duša, takvo je i učiteljstvo. Da je učiteljstvo drukčije, bila bi i njegova misao, koja se očituje u „Napretku“, drukčija. Naše pučko učiteljstvo može s te strane samo sa sobom zadovoljno biti, te se ponositi sa svojom dušom, jer se o „Napretku“ u domovini i izvan njezinih granica pronosi dobar glas. Mi stariji,

koji smo gotovo u isto vrijeme s „Napretkom“ začeli obrađivati polje našega školstva, nijesmo u ono doba ni izdaleka mogli predočiti sebi ni najpovršnijih kontura današnjih prilika i današnjega napretka našega pučkog školstva i učiteljstva. Istina je, da te prilike nijesu u svem takve, kakve bi morale, a i mogle da budu. Ali je ipak velika razlika između negda i danas. Negda nije škola ni učitelj imao čvrstoga zakonskog temelja, na kojem bi se mogli razvijati; danas je zakon uporište njegova rada, organizacija njegova je svijesna. Sve se to moglo izvojevati samo s vojskom umnih i srčanih borilaca i zatočnika svetih prava i probitaka hrvatskoga pučkog učiteljstva. A gdje ćemo im naći imena i otkuda ćemo doznati za njihova neumrla djela? Nigdje drugdje nego u „Napretku“, koji im je služio sad kao oružje, sad kao bojni stijeg, a vazda tim, što je određivao strateški plan, koji je sigurno vodio k pobjedi. Prvi korifeji našega staleža, pokojni i živi, posvetili su i posvećuju najplemenitije, što imaju od duše i srca svoga, pa i fizičku snagu svoju, da od „Napretka“ bude ono zajedničko i toplo ognjište, oko kojega se učiteljstvo povezano slatkom vezom ljubavi i sloge sabire i osjeća jakom falangom, kojoj je uzvišeni zadatak, da još jačom suagom i većim samoprijedorom — ako je moguće — uzradi oko toga, da se izvedu novi ideali učiteljstva. Kao dosad, tako će „Napredak“ i odsad vjeran biti svomu imenu, te čvrsto i nepokolebivo stajati uz načela, što ih je zastupao i branio od prvoga dana svoga života.

Pri koncu želimo, da istaknemo još nešto. Možda je vrlo rijedak slučaj kod nas i drugdje, da bi se list kroz po stoljeća štampao uvijek u istoj štampariji, kao što se štampa „Napredak“ od početka svoga do danas u štampariji Dragutina Albrechta. I to je jedan, makar samo i spoljašnji znak dosljednosti i značajnosti, pa i snošljivosti onih, koji su izdavali „Napredak“ i rukovodili rad njegov.

Rijedak je mistinu i ovaj slučaj, koji rado u savezu s predašnjim na ovom mjestu navodimo. Još danas živi među nama ugledni Zagrepčanin Mile Maravić, upravitelj i suvlasnik Albrechtove štamparije, koji je godine 1859. kad je „Napredak“ počeo izlaziti, bio naučnikom kod pokojnoga C. Albrechta. Kao naučnik M. Maravić je pomagao svomu pretpostavljenom slugaru „Napredak“ slagati, pa ga je i na korekturu nosio tadašnjemu uredniku Novotnomu. Iskrena je stoga radost M. Maravića, što je evo do-

živio pedesetogodišnjicu „Napretka“, kojemu je on od početka njegova, pa sve do danas posvećivao svoju pažnju.

Pedeset godina života „Napretkova“ živ je spomenik učiteljske samosvijesti. Na tom spomeniku imade više kipova i uklesanih napisa. Jedni prikazuju liberalne težnje učiteljstva, drugi daju svjedočanstvo o njegovu prijegoru i mukotrpnosti; treći ističu pravedne aspiracije, nade i iščekivanja njegova. Na vrhuncu spomenika sjaje sunce žarke učiteljske ljubavi i neograničene požrtvornosti za mili rod i dom hrvatski.

Dao Bog, da bi pisac stogodišnjice „Napretkove“ bio tako srećan, te bi mogao s „Napretkom“ u ruci konstatovati, ako ne veći, a to razmjerno bar tolik uspjeh i napredak u svim područjima našega pučkog školstva, kolik je uspjeh i napredak polučen za ovo pedeset godina „Napretkova“ života i rada.

Svaki je svoje sreće kovač, veli narodna poslovice. Da se ispuni izrečena želja, to u prvom redu stoji do samoga hrvatskog pučkog učiteljstva. Za prvu pedesetogodišnjicu dokazano je evo, što se može, kad se bratske sile slože. A za buduće: Bog nam bio u pomoć!